

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

БАЛУХ В. О.

ЕВОЛЮЦІЯ СТАНОВИЩА МІСТА І МІЩАН У ПОЛЬСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ (XV-XVII СТ.)

У статті висвітлено процес урбанізації польського суспільства, з'ясовано причини політичної слабкості міст Речі Посполитої та еволюції їх становища упродовж XV-XVII ст. Особлива увага звертається на політику польської шляхти щодо міських центрів. Аналізуються причини специфічного становища м. Гданська у господарському і політичному житті Речі Посполитої.

Актуальність проблеми. Загальновідомо, що середньовічна Польща відносилася до країн з переважаючим аграрним сектором. І навіть, коли в Західній Європі стрімко розвивалися капіталістичні відносини, там продовжувала панувати фільварково-панщинна система господарювання. Цей фактор, а також політичне засилля шляхетського стану у політичному житті Польщі визначали особливості розвитку її міських центрів. Специфічні умови генези польських міст суттєво вплинули на суспільство і устрій Речі Посполитої впродовж історії її існування. Все це актуалізує проблему еволюції становища польського міста упродовж XV-XVII ст. з огляду також на те, що частина цих міських центрів знаходилася на етнічно українських землях.

Метою нашої розвідки є аналіз еволюції міст і ролі міщанства у польському суспільстві впродовж XV-XVII ст. Реалізація поставленої мети вимагає вирішення таких завдань: охарактеризувати процес урбанізації польського суспільства; проаналізувати політику польської шляхти щодо міських центрів; з'ясувати причини політичної слабкості міст Речі Посполитої; виявити причини особливого становища у державі м. Гданська та його жителів.

Ступінь наукової розробки теми. Означена проблема знайшла широке відображення у польській історіографії, особливо XX ст. Роль міста і міщан у польському шляхетському середовищі і політичному житті Речі Посполитої стала предметом вивчення М. Богуцької [7-11], С. Гербста [16-17], К. Лепшого [19], Т. Опаса [21], А. Виробіша [26-28]. Причини особливого господарського і політичного становища Гданська аналізувалися в працях М. Богуцької [6, 12], Р. Вальчака [25] та ін. На жаль, в українській історіографії ця тема залишалася поза увагою.

Виклад матеріалу. Урбанізація Польщі розпочалася задовго до XV ст. Основні атрибути міського поселення: територія, укріплення, існування регулярного товарообміну, постійного ринку збуту ремісничих товарів і обміну їх на землеробську продукцію, наявність елементарної інфраструктури сформувалися уже в попередні століття. Тому до кінця XV ст. у Польщі (без Литви) було більше 600 міст, але лише декілька з них мали по 10 тисяч і близько цього жителів: Гданськ (30 тис.), Краків (18 тис.), Львів, Торунь, Ельблонг (бл. 8 тис.), Люблін (6-7 тис.) і Варшава (5-6 тис.). Ще близько 80

Балух Василь Олександрович - доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, декан філософсько-теологічного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича.

міських центрів мали по 2-3 тис., а інші - 500-1500 жителів. У середньому одне місто припадало на 210 км [9, s. 5-6].

Проте процес урбанізації польського суспільства продовжувався майже все XV ст. на відміну від інших сусідніх країн - Угорщини, де криза міст почалася з сер. XV ст., або Чехії - з другої половини XVI ст. За свідченнями А. Виробіша, наприкінці XVI ст. у Польщі виникло 25 % міст [27, s. 133]. Загалом же у XVI ст. в Польщі було 800 міських центрів (без Литви і Силезії), але тільки у 8 мешкало більше 10 тис. чол. (у Гданську наприкінці XVI ст. - 50 тис., а в I пол. XVII ст. - 70; Варшаві на поч. XVII ст. - 30 тис.; Кракові - 28 тис.; Познані - бл. 20; Торуні, Ельблонзі, Любліні та Львові - бл. 10 тис.) [9, s. 8].

У соціальній структурі польського суспільства міське населення на рубежі XVI-XVII ст. займало близько 20 % (без Литви), хоча деякі дослідники цей відсоток підносять до 22,5 (С. Гербст) [16, s. 359] і навіть 25 (М. Богуцька) [9, s. 7]. Проте ступінь урбанізації окремих регіонів Польщі був різним: на Помор'ї - 30%, у Великій Польщі, Малій Польщі та Силезії - більше 25 %, Мазовії - менше 20 %, а на сході Речі Посполитої - лише декілька відсотків [9, s. 8].

Якщо порівнювати відсотки міського населення в структурах європейських країн, то Польща значно відставала за рівнем урбанізації від передових країн. Так, згідно даних Ю. Белоха, в деяких районах Італії проживало до 50 % міщан, а міське населення Голландії збільшилося з 46 % (1514 р.) до 54 % (1622 р.) [5, s. 384].

Зростання ж населення Польщі, в т.ч. і міського, спостерігалось до воєнних потрясінь 1620-х рр., в результаті яких на поч. XVIII ст. відсоток міщан зменшився до 16.

Виникнення міст і еволюція міського населення проходили територіально нерівномірно. Це пояснювалося різномірною структурою феодалної власності, географічними і господарськими умовами. Зростання ж міст привело до зменшення віддаленості міст спочатку до 10, а згодом і до 5 км [16, s. 344-346].

Загалом процес урбанізації Польщі проходив подібно до інших європейських країн, але мав і свої характерні особливості. По-перше, зростання політичного впливу шляхетського стану в Речі Посполитій прямо пропорційно відсовувало міста з політичної арени уже на межі XV-XVI ст. Тому політичне падіння міст значно випереджало економічне. Так, якщо ще в XVI ст. польські міста процвітали економічно (прикладом є ренесансні будови в них) і їхня криза розпочалася з кінця XVI-XVII ст., то правові обмеження для них шляхта робила ще з кінця XV і впродовж XVI та XVII ст. У 1496 і 1538 рр. містам забороняли володіти земельними угіддями, 1496 р. звільнили шляхту від мит; 1538 і 1552 рр. робили спробу ліквідувати ремісничі цехи в містах; 1507 і 1538 рр. допустили іноземних купців на польський ринок для ведення роздрібною торгівлі; 1565 р. заборонили міщанам вести активну зовнішню торгівлю, а воєводи ввели постійні такси на міські товари; 1633 і 1677 рр. за спробу займатися ремісничим виробництвом і торгівлею шляхті грозили втратою шляхетства тощо [8, s. 40]. Проте ці правові заборони тривалий час не були реалізовані і не перешкоджали збагаченню міщан, особливо у містах, розміщених на берегах Вісли; не були перепорою для політичної кар'єри знаних міщанських родів, придбання ними земельних угідь, шлюбів зі шляхтою та переходу їх у шляхетський стан і т.п.

Якщо у більшості європейських країн міщани були допущені до активної участі у політичній діяльності за рахунок отримання допуску у станово-представницькі органи як третій стан, то в Польщі міста не увійшли до сейму. Правда, 3 міста отримали право відправляти своїх представників до польського сейму: після 1569 р. - Краків і Вільно та після 1658 р. - Львів. Але висловлюватися на засіданнях вони могли лише з питань, що стосувалися безпосередньо міст. Тільки багаті міста Королівської Пруссії брали активну участь у місцевому пруському сеймику (після 1662 р. це право зберегли троє міст - Гданськ, Ельблонг і Торунь) [13, s. 82, 353], але на загальнопольські сейми їхні представники приїжджали лишень для закулісних переговорів з магнатами і королем. З подібною метою відправляли своїх послів на сейм і інші міста (Люблін, Познань), де вони домовлялися про отримання нових або підтвердження старих привілеїв, влаштування конкретних справ або отримання всіляких дозволів. Але про участь їх в обговореннях на сеймі не могло бути й мови.

Атмосфера дискримінації жителів міст, крім законодавства, підтримувалася також шляхетськими ідеологами. Станіслав Ожеховський в XVI ст. писав, що місто є гніздом брехні, а міські заняття недостойні, оскільки купці у своїй роботі забувають правду і віру [7, s. 187], а Миколай Рей відзначав, що купецька наука зводиться до обдурювання клієнтів [23, s. 368-369]. Войцех Гостомський у 1622 р. відзначав, що за рахунок шляхти "багатіють хитрі люди і купці", а Станіслав Заремба у 1623 р. говорив, що купці деморалізують польське суспільство привезенням предметів розкоші, підняттям цін і торгівлею монетами [14, ss. 129, 257, 263]. Тобто міщан вважали ворогами, які щоденно добираються до шляхетських багатств.

У зв'язку з цим частина польських дослідників вважала, що саме шляхетська політика стала приводом для послаблення політичної позиції міст [22, s. 45-81]. Проте більшість дослідників доводять, що самі польські міста усунулися від участі в парламенті, боячись, що це приведе до контролю сейму над міським правом, і бажаючи мати справу з адміністративним апаратом, де можна було використати гроші [15, s. 111]. Так, К. Гжибовський звернув увагу на факт, що впливав на взаємовідносини шляхти і міщан у XVI ст.: це питання примусового забирання (екзекуції) майна і прав. Патриціат виступив проти екзекуційного руху шляхти, ставши в опозицію до польського сейму в союзі з магнатами. Великі міста не прибули на засідання сейму 1563/64 рр. і виступили проти екзекуції [8, s. 416].

Крім того, на відміну від інших європейських міст, у Польщі вони не брали активної участі в реформаційному русі, що став уділом шляхти [10, s. 6]. Тобто самі польські міста займали консервативну і пасивну позицію.

Ще однією особливістю польських міст стало послаблення з XVI ст. міжнародної активності місцевих купців, які займалися внутрішньою торгівлею, а країна ставала доменом для іноземних негоціантів (голландських, англійських, німецьких та ін.). Важливий вплив на це мала ідея "закриття кордонів", що живилася з двох джерел: 1) середньовічної традиції міського права складу, що змушувала іноземних купців виставляти товар на продаж; 2) наївна віра, що заборона виїжджати польським купцям за кордон приведе до зменшення цін на імпортовані товари, бо іноземці змушені будуть приїжджати за польськими товарами, привозячи свої, і повинні будуть

продати їх, щоб не повертати назад [24, s. 194]. Цей фактор також негативно впливав не лише на матеріальний статок міщан, але й на політичну і міжнародну роль польського міста.

Важливим соціально-політичним явищем XVI - першої половини XVII ст. було швидке зростання приватних міст. І хоча це не було суто польською специфікою, воно мало важливі соціальні наслідки. Зростання урбанізації XVI - першої половини XVII ст. проходило саме за рахунок виникнення міст світських і духовних феодалів. На рубежі XVI-XVII ст. приватні центри склали 63,7 % польських міст. Вони мали обмежений правовий статус, повністю залежали від власників, без можливостей звернення до державної влади, хоча платили державні податки, тобто не мали права апеляції до асесорських судів на шляхту [21, s. 28]. Автоматично це ставило їх на позицію маргінальних утворень. Їх розвиток швидше зміцнював власників, а не державу. На додаток, у XVI-XVII ст. наступило послаблення королівських міст, обмеження їх прав і вольностей у зв'язку зі зростанням ролі староств [28, s. 365].

Особливістю польських міст була також значна їх етнічно-національна диференціація. Хоча іноземний елемент у польських містах від Середньовіччя піддавався швидкій полонізації, проте існували цілі групи, які не піддавалися асиміляції, зберігаючи свої етнічно-культурні особливості. Це німці в Королівській Пруссії і деяких містах Великої Польщі, євреї й українці в східних регіонах Речі Посполитої. А з XVI ст. під впливом економічних, політичних, воєнних і релігійних факторів розпочався новий етап імміграції до польських міст. Інколи переселенців було декілька сотень одночасно. У результаті лише Варшава залишалась монолітною. Краків же мав відтінок німецько-італійський, Львів, Люблін і Замост'є - українсько-вірменський тощо. Євреї в першій половині XVII ст. склали 10 % населення міст Великої і Малої Польщі та 30 % жителів міст Поділля, Волині, Червоної Русі [11, s. 245]. Цей фактор теж був гальмом формування монолітного, сильного і свідомого стану міщан та ролі міст у політичному житті Речі Посполитої.

Тому лише у XIV-XV ст. міста відігравали помітну роль у політичному житті держави (виборах королів, утвердженні міжнародних договорів і т.п.). У подальшому збереглася лише пасивна участь великих міст (Краків, Вільно, Львів, Познань, Люблін, Варшава і інколи Сандомир) в обранні та коронації польських королів [23, s. 268].

Політичне становище міщан впливало не лише з негативного відношення шляхти та її антиміщанської політики, а безсумнівно з рівня свідомості і станового світогляду міщан. Загальновідомо, що рівень свідомості міщан полягав у:

- здатності організувати регіональні оборонні коаліції;
- утворенні та підтримці тривалих зв'язків по охороні спільних інтересів;
- здатності вимагати станових привілеїв.

Виходячи з цих критеріїв, можна зробити висновок, що з другої половини XV ст. польські міста нездатні були на жодну акцію солідарності, навіть оборонну. Кожний міський центр був окремою адміністративно-господарською одиницею, із задрістю зберігав свої середньовічні привілеї, не цікавлячись долею інших міст. Прикладами можуть служити самостійна боротьба за право сладу, ускладнення з отриманням міських прав

переселенцями з інших міст тощо. Деякі елементи співпраці міст існували лише у Королівській Пруссії, де існувала історична традиція боротьби з Кшижаками. Так, у 1615-1623 рр. тут діяла оборонна конференція Гданська, Торуні та Ельблонга [25, s. 247]. А в 1683 р. виник союз 27 малих пруських міст для захисту своїх інтересів [2, s. 31]. Але цей регіон був особливим і єдиним у Речі Посполитій. Хоча подібні союзи існували в XV-XVII ст. у сусідніх Чехії і Угорщині.

Про боротьбу польських міст з феодалами є дуже мало свідчень. Так, наприклад, постанова сейму 1645 р. про бунти у містах і володіннях міщан і підданих проти старост стосувалася швидше за все малих землеробських міст. Іноді траплялися і зворотні випадки - використання міст для придушення антифеодального руху. Так, у 1630 р. м. Новий Тарг виступило на боці магната Миколая Коморовського в його боротьбі з повсталими селянами [16, s. 343-344]. У цьому і проявлялися антагонізм міщан і сільських жителів та прагнення міста підпорядкувати собі село.

Швидкий розвиток шляхетської ідеології не зустрічав спротиву і конкуренції з боку міщан. На це впливала етнічна різноманітність і те, що колонізація міщан проходила із засвоєнням шляхетської культури (наслідування звичаїв і стилю життя шляхти). Так, міщани, попри заборони, стали набувати земельну власність. Так, якщо у XV ст. з 132 сімей-членів міської ради Гданська лише 11 мали земельні ділянки (всього 8 %), то в XVI ст. уже 30 із 72 сімей володіли землею і фільварками (42 %), а в XVII ст. 31 із 62 сімей була земельним власником (50 %) [17, s. 16].

Міщани намагалися також одягатися як шляхтичі (шовк, різнокольорова одежа, шабля, широкий пояс), поводитися як шляхетський стан (коні, полювання), такими ж методами вести своє господарство у набутих земельних володіннях. Крім того, шляхетський побут утверджувався і в містах, і в тих колах, які займалися ремеслом та торгівлею [4, s. 73; 20, s. 38]. Багаті міщани навіть намагалися конкурувати зі шляхтою в одязі й організації побуту. Доходило навіть до використання ними своїх власних печаток і гербів, що з'явилися на фасадах міських будинків. І протести шляхти щодо міщан за їхню поведінку були безсилі. Так, конституція 1613 р., яка повторювалася в 1620 і 1629 рр. і забороняла плебеям носити матеріал із шовку і дорогі хутра, не була виконана міщанами [1, s. 180, 187, 297].

Відплив капіталів багатих міщан на село сприяв зворотному процесу переселення шляхти у міста. Конституція 1550 р. дозволяла шляхті володіти будинками і площами у містах за умови виконання міських повинностей. Проте ця умова не виконувалася, бо володіння шляхти у містах зростали досить швидко. На поч. XVII ст. в деяких центрах вони склали 50 % всієї нерухомості (Варшава, Краків). Зменшення власності міщан означало їхню поразку на власній території [9, s. 20].

Правда, це була погоня за зовнішнім ефектом, оскільки багато будинків вимагали ремонту. А міський стіл був багатшим шляхетського, оскільки місто, тісно пов'язане із закордонною торгівлею, отримувало дорогі вина, цитрусові, прянощі та інші делікатеси. Святковіше проводилися в містах і сімейні урочистості (хрестини, весілля, похорони, іменини). Але у зв'язку з погіршенням господарської ситуації в містах у XVII ст. їх побут у Польщі далеко поступався західноєвропейським містам. Хоча і там, під впливом

протестантизму, прагнули до збережень, обмеження споживання і накопичення капіталу. Навіть кальвіністсько-лютеранське міщанство Гданська, Торуні й Ельблонга було заражено польськими традиціями. Тому ми можемо говорити, що в XVII ст. шляхта і міщанство все більше зближувалися між собою. Цьому сприяли і зовнішні фактори: вплив контрреформації та діяльність єзуїтів.

Наведений фактаж стосувався всього загалу польських міст. Проте у Речі Посполитій був міський центр з особливим становищем і специфічними привілеями - Гданськ, який вважався не лише одним із найбільших ремісничих центрів Центральної Європи, де на межі XVI-XVII ст. працювало 3 тис. майстерень, що експортували свою продукцію навіть у Скандинавію [12, s. 45]; і не тільки міжнародним торговельним центром. Він отримав назву "Північна Венеція", бо посол Венеції у Польщі Херонім Ліппомано в 1575 р. писав: "Столицею Західної Пруссії є Гданськ, із сильною фортецею і зручним портом на Балтійському морі і р. Віслі, що приймає влітку 400-500 кораблів. Найбагатше місто Польщі, склад і ринок товарів, що прибувають із Швеції, Данії, Норвегії, Фландрії, Франції, Англії, Іспанії...". А інший італієць Юліуш Руггері відзначав: "Гданськ - винятково красиве і добре облаштоване місто, один із найголовніших портів Північного і Балтійського морів і одночасно склад усієї польської торгівлі" [6, s. 199].

Мало того, Гданськ був монополістом і отримав цілий ряд привілеїв, якими не володіло жодне польське місто. Піднесенню Гданська сприяла і шляхта своєю антиміщанською політикою, спрямованою на послаблення ролі польських міст у політичному житті, економічні обмеження (віддала воеводам права встановлювати ціни, заборона купцям виїжджати за кордон тощо). Ці заходи ніяк не могли торкнутися сильного Гданська, інтереси якого не були пов'язані з іншими польськими містами. Крім того, шляхта, яка зайнялася фільварковим господарством, все менше залежала від послуг міщан і все більше потрапляла під вплив гданьців. Часто гданьці відправляли у Польщу своїх агентів для купівлі зерна на "корню". Обом сторонам було вигідно контактувати без коронних купців, які теж хотіли на цьому заробити. З такої торгівлі мали невеликий прибуток лише міста, що знаходилися на торговельних шляхах (Варшава, Сандомир, Торунь). Але більшість зерна доставлялася до Гданська не містами, а самою шляхтою.

Гданськ отримав і цілий ряд привілеїв від держави:

- право регулювання плавання і переміщення в порту, що згодом привело до конфлікту з центральною владою;
- право чеканки власної золоті і срібної монети з орлом і королівським зображеннями;
- право видання правил, які врегульовували міське життя;
- привілей друкування власних документів червоним воском;
- встановлювати податок за користування причалом, який повністю йшов на потреби міста. Правда, наприкінці XVI ст. після тривалої тяжби з королем Стефаном Баторієм половина його стала поступати у королівську скарбницю;
- за значний кредит Казимиру Ягеллончику на військові потреби Гданськ отримав у тривале користування цілий ряд староств, що стало згодом ще однією причиною конфліктів зі шляхтою під час екзекуційного руху [6, s. 215].

Крім того, Гданськ мав своє власне військо, відправляв послів до іноземних держав, проводячи свою власну, нерідко суперечливу інтересам усієї країни, політику. Гданські патриції вважали, що вони володіють "ключами від Вісли", одночасно утримуючи у своїх руках і шляхту, прибутки і побут якої залежав від збуту сільського господарської продукції і яка, на додаток, дуже часто була пов'язана системою грошових і товарних кредитів з гданськими купцями. Тому, окрім гомонів та інвектив (промов, памфлетів з критикою чи насмішкою), шляхта не мала можливості боротися з могутністю цього міста.

Єдиним фактором, що міг у цих умовах істотно боротися з гданською владою, були внутрішні соціальні рухи в місті. Так, у XVI ст. в Гданську сформувався третій стан, т.зв. посполство. На перший погляд у місті, де було зосереджено у сотні раз більше середньозаможних жителів, патриціат повинен був мати менше прав і можливостей, ніж у Варшаві, Кракові чи Познані. Проте на практиці міщани сильно залежали від міської ради, де панівне і домінуюче становище займали патриції. Раді підпорядковувалися навіть ремісничі цехи, бо вона видавала цехові статuti, обов'язково опікувалася цехами, контролювала їх кошти тощо [6, s. 216-217].

Політичний вплив і необмеженість влади гданських патриціїв базувалися на економічній компоненті. Уже на межі XV-XVI ст. багатства гданських купців складали від 14 до 30 млн гривень, тобто 230-480 кг чистого срібла. А в першій половині XVII ст. зустрічалися купці з капіталом 300-600 тис. польських злотих (бл. 2500-4500 кг чистого срібла). У той час як у Варшаві майно найбагатшого купця Сигізмунда Еркема наприкінці XVI ст. оцінювалося приблизно в 50-60 тис. злотих (1000-1200 кг срібла) [9, s. 17]. До прикладу, 1 злотий дорівнював 30 грошам і важив 0,8 г срібла, а за нього можна було купити 2 пари добротних черевиків, за 2 ж злотих - молодого бичка [6, s. 200].

Тому навіть останні Ягеллончики (наприклад, Стефан Баторій) не бажали використовувати соціальні рухи для приборкання або зменшення прав гданського патриціату. Хоча такі спроби робилися в 1552 р. під час перебування в Гданську Сигізмунда Августа, а також під час діяльності в місті комісії на чолі з магнатом Карнковським наприкінці 60-х рр. XVI ст., але вони були короткотерміновими і непослідовними.

Взамін на фінансову допомогу Гданська (вдвічі збільшили платню у королівську скарбницю), влада залишила за містом право вільного регулювання мореплавством, підтвердила виняткові позиції Гданська у закордонній торгівлі [6, s. 218]. Ці поступки впливали з фінансової залежності польської влади від гданських патриціїв, а також з того, що королю і магнатам були ближчими інтереси гданських купців, ніж бунтуючих плебеїв.

Отже, викладений вище матеріал дозволяє зробити ряд узагальнень і висновків.

Процес урбанізації Польщі продовжувався до воєнних потрясінь 20-х рр. XVII ст., хоча її ступінь був різним в окремих регіонах. Найбільш урбанізованими були Помор'я, Силезія, Велика і Мала Польща, а найменший відсоток міського населення проживав у Мазовії і на сході Речі Посполитої. Нерівномірність розміщення міст пояснювалася різномірною структурою феодалної власності, географічними і виробничими умовами.

Політичне падіння ролі польських міст значно випереджало їх економічний стан, криза якого розпочалася лише з межі XVI-XVII ст. А впливову роль у державі (участь у виборах королів, утвердженні міжнародних договорів) польські міста відігравали лише в XIV-XV ст., а згодом збереглася лише пасивна участь великих міст в обранні і коронації королів.

Послабленню політичних позицій польських міст сприяли такі фактори, як антиміщанська політика шляхти, послаблення міжнародної активності місцевих купців, слабка участь міст у реформаційному русі, самоусунення міщан від участі в представницькому органі через боязнь контролю з боку сейму за міськими правилами, швидке зростання приватних міст, що повністю знаходилися під впливом феодалів; значна етнічно-національна диференціація міщан, рівень самосвідомості міських жителів, які не здатні були організувати колективний спротив шляхті тощо.

Господарська, соціальна і політична слабкість міст наприкінці XVI-XVII ст. сильно вплинула і на культурний рівень польського міщанства. Місце міщанина у системі цінностей тодішньої епохи не дуже відрізнялося від місця польського селянина, а з моральної точки зору було ще гіршим. Єдиним шляхом виходу із ситуації було покидання свого стану і перехід у шляхтичі.

Особливе місце у політичній і соціально-економічній структурі польського суспільства займало м. Гданськ. Віно стало головним польським портом, центром загальнопольського ринку і господарської специфіки Речі Посполитої з досить широкими правами і привілеями. Але й Гданськ не міг розвиватися без польської території, як і економіка Речі Посполитої не могла б ефективно функціонувати без цього міжнародного торговельного центра.

Перспективи дослідження. На наш погляд, до маловивченої проблеми в українській історіографії відноситься дослідження соціальної, господарської і вікової структури польського міста періоду т.зв. "польського Ренесансу".

1. Volumina legum. Przedruk zbioru praw / Wyd. J. Ochryzko. - Petersburg: Nakl. i druk. J. Ochryzko, 1859. - T. III. - 472 s.

2. Achremczyk S. Związek małych miast Prus Krolewskich w latach 1683-1772 / S. Achremczyk // Zapiski Historyczne. - 1979. - № 1. - S. 25-45.

3. Bardach J. Historia państwa i prawa Polski / J. Bardach, Z. Kaczmarski, B. Lesnodorski. - Warszawa: PWN, 1976. - T. 2. - 672 s.

4. Bartkiewicz M. Odzież i wnętrza domów mieszczańskich w Polsce w drugiej połowie XVI - XVII w. - Wrocław, 1974. - 212 s.

5. Beloch J. Bevölkerungsgeschichte Italiens / J. Beloch. - Berlin, 1961. - T. III. - S. 339-385.

6. Bogucka M. Gdansk - polski czy międzynarodowy ośrodek gospodarczy? / M. Bogucka // Polska w epoce Odrodzenia. Państwo. Społeczeństwo. Kultura / Pod red. A. Wycząnskiego. - Warszawa: Wiedza Powszechna, 1986. - S. 199-222.

7. Bogucka M. Miejsce mieszczanina w społeczeństwie szlacheckim: Atrakcyjność wzorców życia szlacheckiego w Polsce XVII wieku / M. Bogucka // Społeczeństwo staropolskie: Studia i szkice / Pod red. A. Wycząnskiego. - Warszawa: PWN, 1976. - T. 1. - S. 185-199.

8. Bogucka M. Miasta a życie polityczne w Polsce XVI - XVII w. / M. Bogucka // Władza i społeczeństwo w XVI i XVII w. / Prace ofiarowane Antoniemu Maczakowi w szesćdziesiątą rocznicę urodzin. - Warszawa: PWN, 1989. - S. 39-46.

9. Bogucka M. Miasta Europy środkowej w XIV - XVI w. Problemy rozwoju / M. Bogucka // RDSG. - 1981. - T. XLII. - S. 5-24.

10. Bogucka M. Miasta w Polsce a Reformacja. Analogie i różnice w stosunku do innych krajów / M. Bogucka // Odrodzenie i Reformacja w Polsce. - Warszawa, 1979. - T. XXIV. - S. 5-20.

11. Bogucka M. Nationale Strukturen der polnischen Städte im 17. Jhr. / M. Bogucka // Die alte Stadt 14 Jg. - 1987. - № 3. - S. 240-253.

12. Bogucka M. Z zagadnień obrotów wewnętrznych regionu bałtyckiego: Handel Gdańsk-Sztokholm w 1643 r. / M. Bogucka // Zapiski Historyczne. - 1978. - Z. 4. - S. 43-57.
13. Dzieje Pomorza / Pod red. G. Labudy. - Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1976. - T. II. - Cz. 1. - 1098 s.
14. Gorski J. Merkantylistyczna myśl ekonomiczna w Polsce XVI i XVII w. / J. Gorski, E. Lipinski. - Warszawa: PWN, 1958. - 321 s.
15. Grzybowski K. Teoria reprezentacji w Polsce epoki Odzrodzenia / K. Grzybowski. - Warszawa: PWN, 1959. - 323 s.
16. Herbst S. Miasta i mieszczaństwo Renesansu polskiego / S. Herbst // Odrodzenie w Polsce. Historia. Materiały sesji naukowej pan 25-30 października 1953 r. / Pod red. Stanisława Arnolda. - Warszawa: PIW, 1954. - S. 336-361.
17. Herbst S. Polska kultura mieszczańska XVI / XVII w. / S. Herbst // Studia renesansowe. / Pod red. M. Walickiego. - Wrocław: Zakład im. Ossolinskich, 1956. - T. 1. - S. 5-31.
18. Kuchowicz Z. Obyczaje staropolskie XVII - XVIII w. / Z. Kuchowicz. - Łódź: Wydawnictwo Łódzkie, 1975. - 481 s.
19. Lepszy K. Liczebność miast. Przyczyny ich ekonomicznej słabości. Brak jednolitego rynku. Rynki lokalne. Nowe mieszczaństwo, jego znaczenie i ideologia / K. Lepszy // Odrodzenie w Polsce. Historia. Materiały sesji naukowej pan 25-30 października 1953 roku / Pod red. Stanisława Arnolda. - Warszawa: PIW, 1955. - S. 374-376.
20. Nawrocki S. Inwentarze mieszczańskie z lat 1528-1635 z ksiąg miejskich Poznania // S. Nawrocki, J. Wislocki. - Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1961. - XXIX [1], 636 s.
21. Opas T. Miasta prywatne a Rzeczpospolita / T. Opas // Kwartalnik Historyczny. - 1971. - № 1. - S. 16-37.
22. Popioł-Szymanska I. Problematyka handlowa w polityce "miejskiej" szlachty w Polsce centralnej w XV i XVI w. / I. Popioł-Szymanska // RDSG. - 1970. - T. XXI. - S. 45-81.
23. Ptasnik J. Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce / J. Ptasnik. - Kraków: Nakładem polskiej akademii umiejętności, 1934. - 512 s.
24. Topolski J. Zagadnienie gospodarki w Polsce / J. Topolski // Polska w epoce Odrodzenia. Państwo. Społeczeństwo. Kultura / Pod red. A. Wycząńskiego. - Warszawa: Wiedza Powszechna, 1986. - S. 162-198.
25. Walczak R. Konfederacja Gdańska, Elbląga, Torunia 1615-1623 / R. Walczak // Roczniki Gdańskie. - 1956/57. - T. 15/16. - S. 202-214.
26. Wyrobisz A. Rola miast prywatnych w Polsce w XVI i XVII w. / A. Wyrobisz // Przegląd Historyczny. - 1974. - № 1. - S. 19-45.
27. Wyrobisz A. Zagadnienie upadku rzemiosła i kryzysu gospodarczego miast w Polsce: wiek XVI czy XVII? / A. Wyrobisz // Przegląd Historyczny. - 1967. - № 1. - S. 132-138.
28. Wyrobisz A. Zatargi mieszczan ze starostami soleckimi w XVI, XVII i XVIII w. / A. Wyrobisz // Studia Historyczne. - 1969. - T. XII. - № 3. - S. 355-372.

Балух В. А. ЭВОЛЮЦИЯ ПОЛОЖЕНИЯ ГОРОДОВ И ГОРОЖАН В ПОЛЬСКОМ ОБЩЕСТВЕ (XV-XVII ВВ.)

В статье освещен процесс урбанизации польского общества, выявлены причины политической слабости городов Речи Посполитой и эволюция их положения на протяжении XV-XVII вв. Особое внимание обращено на политику польской шляхты относительно городских центров. Анализируются причины специфического положения г. Гданьска в хозяйственной и политической жизни Речи Посполитой.

Balukh V. O. THE EVOLUTION OF TOWN CONDITIONS AND TOWN CIVILS IN POLISH SOCIETY DURING THE 15TH - 17TH CENTURIES

The article considers the process of urbanization of Polish society, the causes of political weakness of Polish-Lithuanian Commonwealth and evolution of conditions during the 15th - 17th centuries. Special attention is paid to the policy of Polish nobles concerning town centers. The author analyses the causes of specific role of Gdansk in terms of agriculture and political life of Polish-Lithuanian Commonwealth.